



ᐅᑕᑎᑕᑎᑕ ᐅᑕᑎᑕᑎᑕ ᐅᑕᑎᑕᑎᑕ
Building *Nunavut* Together
Nunavut iuqatigiingniq
Bâtir le *Nunavut* ensemble

Atanilluaq Inungnun
Aanniaqtailinikkut Havaktia
2020-2021 *Tibaakutigut Munaridjutit*
uvalu Higaangnailrumi Nayugaini
Maligaq

Ukiuq Tamaat Uniudjutait

KANGIQHIDJUTIT

Tibaakutigut Munaridjutit uvalu Higaangnailrumi Nayugaini Maligaq Ukiumun Uniudjutit piyariaqaqtuq Atanilluaq Nunalaani Aanniaqtailinikkut Havaktimit (CPHO) Maligaatigut Nunavunmi *Tibaakukkut Munaridjutit Higaangnairumilu Nayugaini Maligaq (TCSFPA)*. Ilihimaajujukhaq una *Tibaakutigut Higaarnikkullu Maligaq (TSA)* pihimajuq Upinngahami 2021 kihimi atuqtipkainikkut ublukhaaq huli ihumaliuqtauhimangittuq. Una *TCSFPA* nutqaqtitauniaqtuq atuqtitauliqqat una *TSA*.

Una *TCSFPA* Ukiuq tamaat Unniudjuti naittumik aallanguqtirnit haffumunga *TCSFPA* ukualuu Havagviat Aanniaqtailinirmut (Health) aghuurutait, maliklugit ilihartilugillu aalat haffumuuna *TCSFPA*-mi. Una unniutjutit pijuuq aturutaanin April 1^{min}, 2020, uvunga Maatsi 31^{mun}, 2021.

Aanniaqtailinirmutkunnin Tibaakutigut Higaarlungnikkullu Pinahuaruti (TCP), pilik hitamanik atuqatigiiktunik turaanganirnik:

- Aanniaqtailiniq: akhuuqhablugit Nunavunmiut higaalingillutik tibaakumik;
- Munaridjutit: aanniaqtailiblugit Nunavunmiun higaqtauhimauhin-pujurnin;
- Naammagijauraanginnalimairnirnik: pidjutigiblugit idjuhiit tibaakumik aturniranun taimaalu ihumagiyaungitaangani atuinarialik Nunavunmi inungnun; uvalu
- Taimaaqtirniq/ikikliyumirlugu: aghuuqhablugit uvalu ikayuqbugit Nunavunmiun kitut higaqqluarumayungnaiqtut taimaaqlutikluuniin.

Atuqpalaarniq tibaakkuq amigaitilaangit Nunavunmi ihumaaluutauyuq Inuuhirmun. Uvani 2018, ukiuqaqtut 12mik angayukhiillu, amigaitilaangit higaqtut avatiini aviktungniini imaatun ituq 16%¹, aadjikiiviyaktuq naunaiyautit Nunavunmi naunaiyaqtauhimayut higaqtut amigaitilaangit imaatun 74%.² Ilangit nunallaat

¹ Uvani 2018mi Kanatami Nunallaanun Aanniaqtailinirmun Naunaiyaiyut ilaungit aviktuqhimayut ihumagigaangata Katanami amigaitilaangit. Pidjutaa, naunaiyautit Nunavunmi havaktauhimayut hamanga 2014 pidjutainun naunaiyautit, Kihiqtiyit Kanatami, Imaruqtirvia 25, 2019, "Aanniaqtailinirmun Qanuriniitigut Titiiqqat - Higaangni, 2018."

² Hapkua naunaiyautit (74% unalu 16%) ahavaktauhimayut malrunnik aalakiik naunaiyautit: una Lot Quality Assurance Health Surveykut (LQAS) ukualu Canadian Community Health Surveykut (CCHS), pittinikkut. Taimaangugaluq CCHSkut aktilaqtaat higaqtut amigaitilaangit avatiini Kanatap, ilauyuq Nunavut, LQASKut havauhiit pidjutauyut ihuatqianut uktuutingit. Uktuutigilugu, LQASKut naunaiyaqtaat Nunavummiut upautiblutik inungnun uqauhiitigut, ukuat CCHSkut hivayautikkut Qablunaatut Uivitulluuniin. Hapkua LQASKut qanuriniit ihuaqtut nutaanun Inuit Inuuhitigut Naunaiyautait.

Nunavunmi uniudjutauyut higaaqtuq amigainirhaa imaatun 84%.³ Imaalu, 51% tapkuat Nunavut inulrammiit ukiulgit 12-19 higaqtut, kitut amigaitqiyauyut siksiniq amigaitilaanik Kanatami amigaitilaanganun imaa 7.7%.⁴

Tabaakunik aturniit piqpiarutaujuna amigaittununa piqarnirnun qajangnaqtuni aannialaqidjutini aanniarutinullu Nunavunmiunnun, imaatun puvakkut kaasamik, TB-lirutinik, anirhaaktarnikkullu qanurilidjutinik mirraani. Higaarniq hakiuqtitpaktaa timimi aannialaqidtailidjutit puvaillu taimaatun, ittunilu aallani, angikliharhugu qajangnarniq pidjutiani ingattatqijauhijajuni COVID-19 Qalagjuarnikkut mihingnarutinik.

KANGIQHIDJUTAIT HAPKUA TCSFPA

Aaniaqtailiqiyit munariyait auladjutait hapkua *TCSFPA*kut maligailu aularutimingnun uvani 2004mi uvanilu 2007mi, taimaatun. Una *TSA titiraqhimayuq qanuq*, humi, kimunlu tibaakuq atuqtauyaaqtuq niuvaadjutaulunilu Nunavunmi, litkut munaqhiyukhat munarilugillu tibaakunik niuvaayut, hunallua ihuinaarutit ihuarutaungit maligaingini ukua maligahat.

Ukua *TCSFPA*kut piqaqtut malrungnik hivunighaliurutikkut tikhahuarutinik:

- Aghuurutigilugu munarittiaqlugit inuuhit inuuhiqattiarutighait Nunavunmiut imaa pihimalugit inugiaktuqaqtut nayugait havagvillu higaangnaitut; uvalu
- Mighiyuumiqlugit piyaarnirit tibaakunik ilaayullu hunat, nutaqqanlunluaq inulramirnunlu, pittailidjutikkut takunaitumik, aghuurutikkut, niuvaadjutainunlu hapkunani hunani.

Tibaakutigut munaridjutikkut maligat aghuungnaqtut ilaayut Nunavunmi hanaqidjutinun ikikliyumirahuarianganu tibaakunik atungnirt amigaitilaangit.

2020/2021 TCSFPANUN-ILAUYUT PIVALLIADJUTIT

NAUNAIKAINIQ UUMANI TSA-MI

Ublumimun, Aanniaqtailinirmun Havagvik turaangajait tibaakukkut munarinikkut havagutait ukunani iliharnirni, nunallaani pinahuarutini, havagutinilu. Pijuummirutikhanni tibaakukkut munarinikkut parnaqutaani, Aanniaqtailinirmun Havagvik piliurhimajaa nutaaq *TSA* himmautikhaa hivaagun una *TCSFPA*. Nutaanguqtiqhimayut maligat piujun akhuungnaqtuq ikayuutikhaq ikiliyumirianganu tibaakungmik atungnirit amigaitilaangit inungnullu aanniaqtailidjutainnun. Kihimi, pihimagaluarhuni ilanginnik kinguagun aallanguqtirutinik pihimajun 2018mi, Nunavut tip tibaakukkut maligaa

³ Nunavunmi Kavamanganu, 2014. "Kanatamiununa Nunallaani Halumailrutigut Uniudjutit: Arviat tamnalu Iqaluktuuttiaq," uqauhiuniani talvani Ataniluaq Aanniaqtuqarnaitumik Havaktip, "2015-2016 *Tibaakukkut Munaridjutaatigut Maligaa* Ukiumi Unniudjutaani," makpiraaq 2.

⁴ Kanatamiut Nunallaani Aanniaqtailinikkut Naunaiyautit, 2014.

aallanguqtirhimaittuq 15ni ukiuni, ukuallu nutaanguqtirutikhat ihariagijaujun taimaatun una maligaq aturutiqariangani.

2020/21mi, una TCP havakhimmaaqtuq piliurnikkut nutaamik Maligarmik, taamna tunijauhimavaktuq Saptaba 2020mi. Pihimalirniaq nutaami Maligaqmi titiraqtauniaqtuq aippaagu ukiup unniutjutaani una pingmat Upinngakhami 2021mi.

Una TSA ihuarhaqtauhimajuq hitamanun angijunun qanurinninginnun. Tamaita qanurittun maligutijun turaangadjutinun pijumajanullu uvani tadjat atuatjuimi TCSFPA-mi. Nutaaq Maligaq atuatjuq nakuutqijaujunik havagutinik uvani tibaakukkut munaridjutikhanut angikliharutiapluniu tadjat atuatjuimi maligami. Aallanguqtirniit maligamun hamma:

1. Hapumminikkut Nunavunmiunnik higaaqtup pujuanin.
 - Pipkailuni kavamatkunnin akilqtauvaktunin igluqpangnik higaaalimairlutik iglumi, ilaujullu Nunavut Kavamangani (GN) havaktinun igluit.
 - Higaaqtailinirmun aghaluutit iluini—ilauyut haantat, sikiituut, qainalu—inuqaqqat ataani ukiuqaqtunik 19mik.
 - Atanniqtuidjutimik tikkuariami tahamaniittunik GN-kunni havaktinik taimaatun maliktipkainikkut havaktiulirlutik.
2. Pittailailugit Inuit aturnirnin tibaakunik higaaarniklu, ukualuallu nutaqqat inulramiilu.
 - Pilimaiqtillugit tamaita mamarhaqtauhimayut tibaakut.
 - Higaaqtaililugit unghahiktilaanganik 9m iliharviit nayugaini.
 - Tunilugin maliktipkainikkut havaktiit atanniqtuidjutimik piijaqtittitaarnikkut niuvvaajiup tibaakukkut laisinga ihuinaarutinun.
 - Pitqulugin tibaakunik pujuuqtuniklu niuvvaajiit tunilutik unniudjutinik tamainni malruuk ukiuk qaangiraangata.
 - Qulvaqtirlugu ukiuqarniq niuviqtaami tibaakunun/pujuuqtunun aturutait, ukuani higaakhat paipanilu, 19mun.
3. Takunnaijaqjuummirlugin tibaakunun higaarutikkullu hunainnik.
 - Nutqaqtillugit akiinnik naunaitkutainnik niuvvaavingni.
 - Taimaaqtillugit piyariqarnirit tapkua aanniaqtailinikkut naunaitkutit uvalu ataani ukiuqaqtut ilijaujukhat naunaitkutit niuvvaavingni.
 - Nutqaqtillugit tibaakunik niuvvaayut tunihinikkut niuvvaavingnun piumaliqhautinik ilauyut tibaakut niuvviriinnun.
 - Pipkalirluni hakugiktunik maligakkut pidjutikhanik ukununga turaangadjutiqaqtunun niuvvaavingnun.
4. Maligaqaliqtillugit nuiliqtuq hunakhat, taapkualluallu pujuuqtuutikkut hunakhat.
 - Nutqaqtillugit mamaqhaqtauhimayut aallangajut higaat (herbal shisha).
 - Maligaqaliqtillugit pujuuqtuutikkut hunat.

- Niuviqtaililugut inungnun ukiuqatunun ataani 19.
- Niuuvaataililugit humi tibaakkut niuvvaapkaqtauyungnituni.
- Pitaililugit mamaqhaqhimayut aallat tibaakuinnarmin.
- Kikliqaqtillugin nanngarutini tautuktikaidjiniklu aajikkiingniqaqtunun tibaakunun.
- Kikliqaqtillugu nicotine-mik hakugingninganun ukununga pujuuqtuutinun hunanun.

Una nutaaq Maligaq piqpiarutiujug pimmarigharnirnun tibaakunik amirninirnun nunaptikni, qanuriliutiujuglu Nunavunmiutat akhut ikajuqtaat. Uqautit pihimajun talvani nunallaani pidjutiqaqtuniklu miitirutini tautuktijaujug amigaitqijat Nunavunmiutat nammagijait aallanguqtirutin.

TCSFPA MIITIRUTINI UNNIUDJUTI

Aktuupa 2020mi, ilaupluni ilitturpkaidjutikkut nutaamik Maligaqmi, Aanniaqtailinirmut tunijaalu miitirutikkut unniudjuti *Tibaakutigut Munaridjutit uvalu Higaangnailrumi Nayugaini Maligaq: Tuhaayugut Nunavunmiunin*. Una unniudjuti takupkaidjuti uqautinik tunihimajun Nunavunmiunnin uvannga nunallaani pidjutiqaqtuniklu miitirutinin pivaktun Fibjualimin Maymun 2020mi. Una unniudjutit hailihimajug Aanniaqtailinirmut Havagvianin qaritaujakkuurutaanin.

Tapkua uqautauyut ihuaqhaqhimayut pingahunun pidjutainun:

1. Inuit piumayut akhuurutinik ilihaidjutikkut inirninun angayuqqaanunlu;
2. Inuit piumayut akhuurutinik maliktipkainirnun; uvalu
3. Inuit ikayuqtaat tukhiqtauyut ihuaqhaidjutikhat.

Ilaiutihimayut kangiqhidjutikhait pivalliadjutit nutaamun Maligamun, ilituriyauhimayut haffumanga miitirutinin atuqtauniaqtut ihuaqhiyuumiriangani atuqtauyut akhuurutit ilihaidjutinun pinahuarutinunlu.

ILIHARNIQ, ILIHAIJDJUTIT, MALIKTIPKAIJDJUTILLU

Ilaliuthimayut nutaanguqtirnirmun maligarmi, Aanniaqtailiqiyitit havakpaktut ilituripkaqlugit Nunavunmiun piyaghaitigut ukua TCSFPA.

Pihimaliqtaanin pitqujauhimajunin aallanguqtirutiin talvunga TCSFPAmun, 2018mi, una TCP pipkaijug titiraqhimajunik tunijukhanik havaktakhamik ilaliutiluni iliharnikkut

maliktipkainikkullu havagutinun. Una TCP tunirhaijuq 1,400 higaarnaittukkut titiraqhimajunik tamainni ilitarijauhijamajuni ukauhini tamaani Nunavunmi. Hapkuat naunaitpiaqtumik titiraqhimajun higaarnaittuq hapkunanin inini. Hapkut titiraqhimajun hanajaujun piliuqtauhimajullu ahiruhainnangittaanginni ukiuqtaqtumi tautungnaqtullu ilitturipkaidjutikhat turaangajunun humiittukhanik nunallaami.

Naunaitkutit piliuqtauhimajun hapkununga humiilvingnun:

- Iliharviit;
- Nutaqqiqivingnun;
- Ulapqiviit nunami
- Munarhitkunni;
- Qikiqtaani Aanniarvik;
- Kituni igluqpainni;
- Piqutini kiklikhat higaanaittukkut inikhani; ukunanilu
- Nunallaani huliluqaarnikkut inikhani imaatun, nunallaami upakvingni, katimajaqturvingmi.

TCP-kut havaqatigijait Nunalingni Kavamatkunnilu Pivikhaqautikkut Havagvia (CGS) titiraqhimajun naunaitkutit iliuraqtaujaanginni hilatainni tamainni GN-kunnin-munarijaujunik igluqpainni Nunavunmi hailipkaihimmaarhimajullu titiraqhimajunik taitai aallat iharigijaukpaata.

Taimaalu, TCP-kut tunijun tuhautipkainikkut hivunikhamik pidjutiqaqtunun hulaqutijauhijamajun uumanga 2018mi TCSFPA-kut aallanguqtirutinun havagutinik hakugigharumanikkut hapumminikkut-inini niuvvaajiniklu maligutainnik. Titiqqidjutit tunijauhijamajun munarhitkunnun, iliharvingnun, havagvingnun, haamlatkunni havagviinnun, niuvvaavingnun, nunallaamiutanullu. Aallallu aallanguqtirutikhat piliuqtaungniaraluaqtillugit taamna TSA atuqliqqat, hapkuat tuhaumapkainikkut ilangit ikajurniaqtaa TSA naunajaitinikkut Nunavunmi hingaarnaittun inikhat uqarlugillu huuq piqpiarutaujut hapumminikkut inuit aannialaqtaitildjutainnun.

Tiiviikkut-aanniaqtailinirmut katimaniq pipkaqtaujuq Saptai 2020mi, Aangajaalaqinnaqtunin Aturutinik Qaujijamanikkut Tatqiqhiuti, ukunani Nunallaani Aanniaqtailinikkut Havaktinin (CHRs). Atauhiq turaanganiq uvani tiivikkut-aanniaqtailinirmut katimani imaa ihivriuffaarningani tibaakukkut maligani. Uqautikhat pijun taapkunanga hapumminikkut inini, higaangnaittukkut inini, tuniutinikkullu higaangnaittuni titiraqhimajuni. Aulapkaqtipkaijiit uqaqatigivaktait CHR-kut ihumaliurnikkut hunat havaktautaaqtun nunallaami ikajuriami hapkuninnga piniarhimadjutinik.

Ukiami, ukua GNkut Tibaakuq Inighaqangituq Hamani Facsbookmi taiguangini nuitiqtauyut naunaiyaqhugit, aallalu, tadjat tuqtun higaangnikkut maligait ikajurutikhallu hailihimajun taapkununga higaarurumajun higaapallaarumahuiqtullu. Higaarnaittukkut inini akhuuruti piniaarhimajuugaluaq Januali 2021mi, kihimi, kinguvaqtittuq COVID-19 qalagjuarnirmikkut kikliqarutainnin.

Ukualu ilihagtiniq ilihaidjutillu, tibaakukkut niuvaayunun atulirnighaa aghuungnaqtuq ilaayuq ukununga *TCSFPAkunun*. Ukiuq tamaat, Avatini Aanniaqtailinirmut Havaktiit (EHO) turaaqhimayut havaklugik malruk ihivriurutik tamainun tibaakunik niuvaayunun Nunavunmi. Hapkuat ihivriuhiniit turaangajun iliharnirnun aajjikkiutikkut maliktipkainikkut: EHOkut havaqatigilugit niuvaayut piyaangini iliturihimaliqtaait Maligat ulautigiyaait inmi. Ilihagniq ilaayuq aghuurutinun. Aipaanilu, aalanguqtirniq Maliganun uvalu anginirhakkut aalanik havaktiningnirmun pidjutauniaqtut kangiqhilinginirmun. Aipaaitigutauq, atuliqlugit havauhiit ilihaiyt aghuurutigiliqtinagit hivuani aghuuqhainikkut havaktip, EHOkut havangniaqtut hakugitqiamik havaqatigiingnirmik niuvaayunun, kitut aghuurutigiyaait ikayungnikkut maliglugit.

Uvani maniliqinikkut ukiumi 2020/21mi, EHO-kut tamatkiutihimajun 81nik ihivriuhinirnik piplugin 61 aalangajun niuvvaaviit talvannga 92nin tibaakukkut niuvvaajini Nunavunmi (20ngujun niuvvaajit pulaaqtaujun malruiqtukhugin). Atuqtilugu 2019/20 maniliqinikkut ukiunga, EHOkut havaktait 118 ihivriurutit 67nun niuvaayunun. Avvaquutikkut niuvvaajini ihivriuhiqtaujuni malruiqtuqhugin ikiklijuummiaqtaqtuq pidjutaanin COVID-19 qalagjuarnirmin aullaarnikkullu kikliqarutainnin.

Aanniaqtailinirmut illitturijait ilangit niuvvaajit nunaptikni niuvvaaliqtun hunanik piliuqtauhimajunik taimaatun "tautungnianik mihingnarnianiklu" tibaakutut higaarluktutullu hunainnik, taimaatun pitqujauhimagittuq ataani *TCSFPA-mi*. Titiqqidjuti tujuqtauhimajun niuvvaajinun akhuurhaqhugin piijaqlugin 'Lolipipes' aallallu higaarlungnik-pidjutiqaqtunik namnaliuqhimagunik qakilvingnin.

Ublumimun, Aanniaqtailinirmun Havagvik turaangajait tibaakukkut munarinikkut havagutait ukunani iliharnirni, nunallaani pinahuarutini, havagutinilu. Kihimi, TCP-kut naunaijaligtait qanuriliurutikhat pidjutijaaqtun akhuuqpiarutikhanik maliktipkainikkut, taimaatun tukhiqtauhimajuq miitirutini.

INIQTIRUTAA

Iliharujtit nakuujullu aulapkaidjutait maliktipkaidjutailu *TCSFPA-mi* maligutainnilu ihariagijaujun ilangit Aanniaqtailinirmut havagutainni mikhilaaqtirnikkut tibaakunin aannirutainnun Nunavunmi. Talvani 2020/21mi, Aanniaqtailinirmut havakpaktun ilihagtikainikkut inungnik pidjutiqaqtunullu ajuirharhugillu Aanniaqtailinirmut havaktiit

ukunani higaarnikkut maligani havakhimmaaqtullu nutaani maligani ikajurnikkut aanniaqtailiniinni Nunavunmiunni hivitunirmun.

Pidjutijumajain uumani *TCSFPA-mi* imaa hapuuminikkut inungnik higaaqtauhimajunik-pujuinnin, pijumahuiqtillugin inulrammiit tibaakunik aturnirnin higaarnirnullu, naamagijauraanginnalimairnik tibaakunik aturniinnik ikiklilaaqtirnikkullu tautungnarniinnik hunainnik, maligaqtiqarlugillu nuiliqtun hunat imaatun pujuuqtuutikkut hunanik. GN-kut havakpiarumajun huli hivumuutinikkut *TCFPA-kut* pidjutijumajain ikiklilaaqtijumaplugillu tibaakunin-pidjutiqaqtun aannialaqidjutinik tamainni Nunavunmiunni.